

СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ АНТРОПОНІМІЇ
РОМАНУ М.ТОМЧАНІЯ „ЖМЕНЯКИ”

Дослідники спадщини творчої М.Томчаниї справедливо вважають, що його роман „Жменяки” позначений високою майстерністю широкого епічного полотна, він продовжує багаті реалістичні традиції української та світової літератури [2, с. 14]. Реалізм як літературний метод справив свій вплив, окрім іншого, і на склад та функціонально-стилістичні можливості літературно-художньої антропонімії. Цей вплив стає очевидним при розгляді власних назв персонажів-українців роману „Жменяки”: правдивість, реальність літературно-художніх антропонімів – головний критерій, за яким М.Томчаниї формував ономастикон досліджуваного роману. Оскільки, очевидно, автор поставив перед собою завдання переконливо відтворити події, що відбувалися в середині ХХ ст. саме в закарпатському селі, то цілком зрозумілим є той факт, що більше 70% ЛХА роману „Жменяки” – це власні назви персонажів, покликані однозначною та вичерпно ідентифікувати денотатів-персонажів з погляду їх походження.

Такими національно або регіонально значущими ЛХА в романі М.Томчаниї „Жменяки” стають передусім власні імена людей та їх варіанти, які мають як загальноукраїнське поширення. Напр.: *Андрій, Василь, Іван, Ілько, Йосип, Микола, Михайло, Павло, Петро, Степан, Юрко, Варка, Марія, Маруся, Олена* тощо. Суто закарпатоукраїнські іменні утворення на зразок *Йожеко, Верона, Ганя, Ганька, Жужка, Йолана, Юлка* виступають колоритним засобом вираження місцевого закарпатського колориту, оскільки це типові для західних районів сучасного Закарпаття іменні варіанти [3, 18-19].

Якщо більшість власних імен персонажів роману „Жменяки” М.Томчаниї мають загальноукраїнське поширення, то серед ЛХА-прізвищ переважають суто закарпатські утворення, запозичені автором з реального антропонімікону Ужгорода та його околиць. Напр.: *Бодор, Дюриняк, Дзвонарик, Галайда, Гоблик, Головка, Горняк, Гримайло, Гриць, Гусинка, Гусярик, Логовник, Колесар, Коник, Крижаник, Микула, Млинар, Набиваник, Петричко, Роля,*

Романюк, Синиця, Сивуляк, Скиба, Стрипський, Четвертак, Чоботар, Шипош та ін. [див.: 6].

Очевидно, щоб автора не запідозрили у використанні промовистих імен персонажів, М.Томчаниї у романі „Жменяки” лише зрідка використовує для номінації персонажів ЛХА-прізвиська, антропонімії клас дуже популярний у сільському ономастиконі Закарпаття. Так, нами виявлено лише одне ЛХА-прізвисько – *Шепелявий*, а також двох персонажів, емігранта в США та дружину емігранта в США, М.Томчаниї називає номенами „американтош” та „американтошка”, які, безсумніву, треба кваліфікувати ЛХА, проте, судячи з написання цих назв з малої літери, автор не наважився кваліфікувати їх власними назвами.

Виразна регіональна стилістична значущість притаманна низці народнорозмовних з походження ЛХА-андронімів типу *Плисканя*, утворених від прізвищ чоловіків за допомогою специфічних суто закарпатських суфіксів *-аня, -уля, -ыня, -анка, -ина* [5, с. 159-161]. Частотність таких утворень, однак, на сторінках роману явно поступається частотністю андронімів у реальному закарпатоукраїнському антропоніміконі [5, с. 159], а замість ЛХА-андронімів закарпатських регіоналізмів для номінації жінок-персонажів автор використовує прізвища чоловіків або ЛХА-патроніми, утворені від прізвища батька за допомогою посесивного суфікса *-ова* (останні поширені не лише на Закарпатті, а, за свідченням П.П.Чучки, на всій території України) [5, с. 161]. Пор.: *тітка Плиска, Марія Гусярик, Верона Олійник, Марія Роля, Марія Гусинко, Маруся Млинарова, Юлка Петричкова, Марія Лободякова, Олена Гримайлова, Марічка Колесарова* та ін. Таку особливість літературно-художнього антропонімікону роману „Жменяки” М.Томчаниї, на нашу думку, можна пояснити прагненням автора (або ж редакторів видання) усунути з тексту твору надмірну регіоналізацію, яка за тогочасними ідеологічними приписами вважалася шкідливим пережитком минулого.

Правдивість відтворення регіонального закарпатського колориту засобами літера-

турно-художньої антропонімії роману “Жменяки” М.Томчаниї порушує вживання ЛХА, утворених за формулою “апелатив+власне ім’я або прізвище”, де у ролі апелатива використано східноукраїнські з походження терміни родинності та свояцтва *дядько, тітка*. Напр.: *дядьку Іване, дядьку Михайле, тітка Плиська* тощо. Лише зрідка М.Томчаниї вживає ЛХА типу *стрико Юрко, вуйна Марія*, які є характерними для традиційного антропонімікону Закарпаття [пор.: 1, с. 36].

У строгій відповідності до реальної антропонімії М.Томчаниї у романі “Жменяки” добирає власні назви персонажам-неукраїнцям, найчисельнішу групу яких складають антропоніми євреїв. Напр.: *Дувид Мерменштейн, Нейман, Лейба, Гланц, Зісель, Янкель* та ін. В окремих випадках М.Томчаниї навіть вдається до своєрідних “етимологічних коментарів”, пояснюючи, що “єврейське *Мехел*, по-нашому *Михайло*”. Висока питома вага єврейських з походження ЛХА у романі, присвяченому життю українського закарпатського села середини ХХ ст., спричинена прагненням автора правдиво відтворити засобами літературно-художньої антропонімії тогочасну демографічну ситуацію.

Окрім єврейських з походження ЛХА, у романі “Жменяки” автор вживає низку інших чужомовних ЛХА, якими іменує персонажів-неукраїнців. Пор.: *Йожка Бесермені, Палфій, Бейла, Шоні* (угорці), *Берці, Марцін* (цигани), *Вінер, Шлангер, Гутман* (німці), *Вавро, Кріжжанік, Франтішек Копржіва* (чехи) *Ашот Евтісян* (вірмени). Прикметно, але у тексті твору цілковито відсутні російські з походження ЛХА, хоча розвиток сюжетної лінії роману не виключає появи персонажів-росіян, а тогочасні канони соціалістичного реалізму вимагали наявності у кожному творі радянської доби позитивних персонажів-росіян.

У тексті роману “Жменяки” М.Томчаниї вдається майстерно відтворювати закарпато-український колорит за допомогою неукраїнських з походження антропонімів. Так, чеські жандарми називають *Юрка* Чоботаря чеським відповідником імені – *Їржі*, а на військовій скриньці *Юрка* Жменяка був напис *Їржі* Жменяк. У проповіді місцевий священик називає *Варку Барбарою*. Щоправда, названі ЛХА *Їржі та Барбара*, окрім регіональної, передають ще й відчутну соціальну стилістичну значущість: засвідчують активність чехізації українців на території сучасного Закарпаття у міжвоєнний період.

М.Томчаниї у романі “Жменяки” засобами літературно-художньої антропонімії показує не лише чехізацію українців Закарпаття в 20-30-х рр., а й мадяризацію поч. 40-х рр. ХХ ст. Так, автор майстерно вплітає у текст роману історію прізвища селянина *Коника*, який “уже не *Коник*, а *Кекенші*, бо, на думку односелів, хоче ся добре мати”. Щоправда сам *Коник-Кекенші* лукавить, пояснюючи зміну прізвища так: “Це я тому так зробив, бо мадяри важко вимовляють – *Коник*”. Факти мадяризації українських прізвищ на території Закарпаття на поч. 40-х рр. відзначає, наприклад, відомий дослідник закарпатської антропонімії П.П.Чучка у статті “Сучасні процеси у класі прізвищ” :”За окупації ряду родин було поміняно українські прізвища на угорські: *Гусинка, Коник, Матійко, Жецик* на *Гарифолвої, Кіралі, Мезеї, Жолної*” [4, с. 221].

З-поміж майже п’ятдесяти ЛХА роману М.Томчаниї “Жменяки” лише один онім можна зарахувати до числа інформаційно-оцінних, онімна семантика якого була створена автором під конкретного персонажа. Це ЛХА-прізвище головного героя – *Івана Жменяка*. На перший погляд може здатися, що етимологічно непрозорий ЛХА *Жменяк*, як і решта ЛХА-прізвищ роману, є нейтральним. Проте, подаючи портрет головного героя, М.Томчаниї пов’язує апелатив *жменя* з характером персонажа-денотата: “Рукавом витер піт з обличчя, потім пригладив неслухняну чуприну, яка зроду не підкорялася йому. Всіх близьких скрутив Іван і тримав їх у *жмені*, а волосся лише згиналося під його долонями...”. Лише для старшого сина Івана – Михайла прізвище *Жменяк* стає характеристичним: у тексті роману знаходимо такі авторські асоціації: “Ось він іде борозною за плугом, тримає в руках чепіги, тисне їх у *жменях*, тисне аж до болю... А ті *жмені* ростуть, ростуть, і світ закривають перед ним...” Прикметно, що прізвища решти Іванових синів – *Юрка, Степана* – ніде в тексті роману не пов’язуються з апелативом *жменя*, а самі денотати мають іншу, м’якшу натуру, ніж батько *Жменяк*. У тому, що ЛХА *Жменяк* справді несе значний інформаційно-оцінний потенціал, виступаючи вузловим онімом літературно-художнього антропонімікону роману, нас переконує і той факт, що на базі цього ЛХА було утворено назву роману – “Жменяки”.

В історію новітньої української літературно-художньої антропонімії М.Томчаниї увійшов як неперевершений майстер реалістичної манери

побудови літературно-художнього ономастичону. Власне, навіть національно-мовне українське самоусвідомлення до М.Томчания прийшло ще в 30-х рр. ХХ ст. завдяки правдивому відтворенню місцевої, тобто української мовної (у т. ч. антропонімії) традиції. Глибоке знання традиційного закарпатоукраїнського антропонімікону забезпечило не лише кількісне

багатство літературно-художньої антропонімії творів М.Томчания, але й дозволило письменникові творити ЛХА усіх функціонально-стилістичних типів. На нашу думку, літературно-художня антропонімія творів М.Томчания може слугувати надійним джерелом вивчення закарпатоукраїнської історичної ономастики.

Література

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ-ХХ ст.-Ужгород, 1995. – 120 с.
2. Поп Василь. Творчість Михайла Томчания. – Ужгород, 1997. – 159 с.
3. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття: Вступ та імена. – Ужгород, 1970. – 102 с.
4. Чучка П. Сучасні процеси у класі прізвищ // Spolocenske fungovanie vlastnych mien.

- VII.Slovenska onomasticka konferencia. – Bratislava, 1980. – S.219-227.
5. Чучка П.П. Украинские андронимы на славянском фоне // Перспективы развития славянской ономастики. – Москва, 1980. – С. 157-161.
6. Чучка Павло. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник.-Львів, 2005. – 702 с.

Olha Chyzhmar

PECULIARITIES OF CHARACTER NAMES IN “ZHMENYAKY” BY M.TOMCHANIY

The scientific research is devoted to the proper names of the characters of “Zhmenyaky” by Zakarpattyan writer M.Tomchaniy. The proper names are truthful, genuine, and natural. They reflect historical and territorial peculiarities of Zakarpattya.